

Beszél hozzánk

(Szilágyi Zsófia: Móricz Zsigmond. Budapest, Kalligram, 2013, 3990 Ft)

Talán azzal árt a mindenkori oktatás- és kultúrpolitika a legtöbbet egy írónak, ha szobrot állít neki, vagy kötelező iskolai olvasmánnyá teszi a műveit. A köztéri szobor hamar belesimul a városképbe, találkozóhelyként funkcionál, és az aktuális hatalom szürke csinovnyikjai néha közkhelyekkel teli beszédeket mondanak előtte. Az iskolában feladott és kikérdezett olvasnivalót pedig évtizedek óta engesztelhetetlenül utáljuk – vagyis a felülről jövő klasszikussá avatás nem biztos, hogy használ egy művész népszerűségének. Ráadásul nem ritka az a „delfinológiai” eljárás sem, hogy a hatalom kedvére szemezget az adott író művei között, egyeseket elfelejt, másokat kiemel – az aktuális politikai széljárás szerint. Aligha csoda, hogy Móricz Zsigmond is erre a sorsra jutott: a nevével minduntalan találkozunk az egyszeri ember, de többnyire csak afféle „holt” klasszikusként, akit olykor össze is kever Mórával vagy Mikszáthtal.

Szilágyi Zsófia monográfiája kísérletet tett arra, hogy ezt a pózokba merevített Móriczot megmozgassa, átlazítsa kicsit; vagyis élővé tegye. Egyrészt nem volt nehéz dolga, hiszen aki akár manapság is kezébe veszi az író egy-egy művét, meglepően ismerős helyzetekről olvashat, és némi rezignációval megállapíthatja, hogy a világ bizony alig dőcögött valamit elébb. Másrészt mégsem egyszerű a monográfus feladata (semmilyen monográfus feladata nem könnyű), hiszen az életút egy-egy eseménye, valamint az életmű egy-egy darabja is nagyon sok problémát vet föl. Móricz esetében pedig ez hatványozottan érvényes lehet: adott egy hihetetlenül gazdag életmű, hozzá egy bonyolult élet, és az elmúlt évtizedekben mindkettőnek megvolt a többé-kevésbé hivatalos változata, mely némely esetben elfedte, eltorzította a tényeket. Ezért is választotta a monográfus a sokat citált Esterházy-*bon mot*-t mottóul: „Kutya nehéz úgy hazudni, hogy az ember nem ösmeri az igazságot.”

Az igazság márpedig rögvest az elején homályba burkolózik. Az „elején” jelen esetben a születést értjük, melyről ellentmondásos információk maradtak az utókorra. Vagyis a monográfusnak fel kell csapnia detektívnek is, ha a mendemondák, hiányos és megbízhatatlan források alapján ki akarja deríteni az igazságot. Hiszen az író maga sem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy mitikus ködbe burkolja világra jövetelének és gyermekkorának körülményeit. Szilágyi Zsófia azzal magyarázza Móricz ragaszkodását a június 29-i dátumhoz, hogy „íróilag jól használható”. Hiszen Péter Pál napja a paraszti társadalom egyik jeles ünnepe, az aratás kezdete. A kis Zsiga a legendárium szerint ráadásul pont délre, a vasárnapi ebédre született – vagyis többszörösen is kitüntetett időpontban. Vasárnapi gyereknek lenni is különleges adomány, de Péter Pál napja azért is jelentős dátum Móricz számára, mert mintegy szoros és „természetes” kapcsolatot teremt azzal a társadalmi réteggel, ahová ő voltaképpen sohasem tartozott teljesen, ez pedig meglehetősen jól jött annak az írónak, aki önmagát a parasztság képviselőjének tartotta. Ugyanezen okból válik a szülői ház kérdése is a kultusz kutatás tárgyává, hiszen az a kis, nádfedeles parasztház, melyen ma emléktábla hirdeti, hogy Móricz Zsigmond ott született, azt hivatott sugalmazni, hogy az író szegénységből, alacsony, paraszti sorból indult. Ez az értelmezés vált a szocialista rendszer hivatalos, tankönyvekben megírt történetévé is, elvégre az „új ember” elé példaképként állították a mélyről származó, évszázados elnyomás ellen küzdő hérosz alakját. Ahogyan a monográfus írja: „Az ötvenes években íródott Nagy Péter-könyv és az emléktábla 1952-es felavatása egy olyan korszak dokumentumai, amely nagy erővel, ha kellett, a tényeket meghamisítva alkotta meg saját szimbólumait, a »szentjeit«, azaz az előképeit” (26). Érdekes konstelláció, hogy ez esetben nagyjából egybeesett az írói önkép és a hivatalos mítosz.

A születés helyszínére és időpontjára vonatkozó bizonytalanságok voltaképpen Móricz minden fontosabb életeseménye kapcsán fölmerülnek. S nem is csak az „igazság” után nyomozó irodalomtörténész, de már a korabeli sajtó is sokszor találgatásokra volt utalva. És ehelyt érdemes a monográfia egyik legfőbb erényére felhívni a figyelmet: arra nevezetesen, hogy Szilágyi Zsófia úgy hozza közel az olvasóhoz Móriczot és korát, hogy nem holt anyagként kezeli a rájuk vonatkozó információkat, hanem arra ösztönzi az olvasóját, hogy a huszadik század elejének irodalmi viszonyait próbálja meg összevetni a jelenlegi állapotokkal. Vagyis mintegy a Dilthey-i beleélés, beleézés módszerével próbálja meg átélhetővé, testközelivé tenni a kort s a benne alkotó „sztárirót”.

A „sztár” megjelölés azért sem túlzás, mert Móricz élete egy idő után a lehető legszélesebb nyilvánosság előtt zajlott. A lapok folyamatosan tudósítottak nem csak családi életéről, de szerelmi viszonyairól is, és minden fontosabb eseményről. El tudjuk ezt ma képzelni? Manapság a legelismertebb írók is csak viszonylag ritkán kerülnek be a bulvársajtóba, elvégre a nagyközönség nem az ő életükre kíváncsi, hanem a „celebekére”. Móricz azonban folyamatosan reflektorfényben állt, ha tetszett neki, ha nem. Amikor első felesége első ízben követett el öngyilkosságot, akkor csak azért utazott haza Debrecenből, ahol éppen tartózkodott, mert nem akarta, hogy megírják a lapok, hogy ő kávéházakban ücsörög, míg Holics Janka válságos állapotban van. Össze kellett tehát hangolnia az életét a nyilvánosságnak szánt képpel, ez azonban nem mindig sikerült neki, noha ő volt az első írók egyike, aki megtanult bánni a közönséggel, és a maga hasznára hajtani annak érdeklődését. A Móricz életének eseményeit kutató irodalomtörténésznek tehát azért is olyan nehéz a feladata, mert számolnia kellett a kultusszal, aztán az író által „homlokzatként” létrehozott, a nyilvánosságnak szánt képpel, valamint a lapok sokszor szenzációhajhász tudósításaiival.

Ahogy a monográfus írja, Móricz volt az első, aki bemutatókon népszerűsítette újabb könyveit. Felolvasó körutakat tett, amelyeken élt azzal a lehetőséggel is, amit a második feleség színészi tehetsége biztosított számára. Simonyi Mária „nemcsak a sajtó figyelmét mindig vonzó látványos díszlet volt (akinek öltözködése, sminkje, hangszíne az estekről beszámoló újságcikkek állandó témáját jelentette, akár férfi, akár nő volt a tudósító) ezeken az alkalmakon, hanem aktív résztvevő – Móricz-drámarészleteket mondott, Móricz-verseket szavalt a láthatólag gondosan összeállított programban” (417). Móricz 1926-30 között számos utat tett a trianoni határokon kívül és belül egyaránt, afféle modern Julianus barátként – ahogyan magát jellemezte. Az akkori feszült politikai légkörben ez azonban gyanakvóvá tette a hivatalokat, és csakhamar (1931-ben) sor került arra, hogy Móricz ellen hadjárat indult a sajtóban, valamint több megye törvényhatósági bizottsága is határozatot fogadott el arról, hogy az író hazaáruló. Az indokot erre a magyarországi állapotokra vonatkozó kritikái szolgáltatták, amit a korabeli, a trianoni békeszerződés sokkját meg nem emésztő közvélemény hazaárulásként értelmezett.

Az író nyilvános bocsánatkérése megnyugtatta a felhördült tekintetes vármegyéket, ám a szeméremsértés vádja miatt már bíróság elé állították, és az az abszurd helyzet állt így elő, hogy a tárgyalóteremben került sor arra a *close readingre*, mely a felmentő ítélet alapja lett. A szoros szövegolvasás azt hivatott kideríteni, hogy megsértette-e Móricz az erkölcsöket, avagy sem. Szilágyi Zsófia ez eset kapcsán is (mint általában) szélesebb kontextusba helyezve értelmezi a pert. Egyrészt rávilágít arra, hogy már a pályája első nagyobb sikerét jelentő *Sárarany* sem mellőzte éppen az erotikát, sőt, „a testiség nyílt műbe emelésével keltett feltűnést” (399). Másrészt felteszi a kérdést, hogy „mennyiben volt szuverén, belső döntés a szexualitás témává emelése abban az időszakban, amelyben szeméremsértési perek sorozata folyt le a magyar írók ellen” (399). Hiszen nem csupán Móricz szövegeit tanulmányozta kitüntetett figyelemmel a Királyi Törvényszék, de hasonló megtiszteltetésben részesültek Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc, Tersánszky Józsi Jenő, a megengedettnél több erotikumot

tartalmazó szövegei is, valamint a hatalom előszeretettel folyamodott sajtóperekhez, ha meg akart félemlíteni egy-egy, túlságosan modernnek tartott szerzőt.

A monográfus azonban felhívja a figyelmet egy olyan momentumra is, mellyel nem feltétlenül van tisztában az, aki nem ismeri behatóan a korszak kultúrtörténetét. Arról van szó, hogy az első világháború után kitört „morális pánik” gyakorlatilag egész Európában az erkölcsök szigorodását vonta maga után. Ennek következményeképpen fogadták el 1929-ben a genfi egyezményt (ami a szeméremsértést volt hivatott szigorúan büntetni), melyet Magyarország is ratifikált. Szilágyi Zsófia továbbá annak is utánanéző, hogy Európában általában mikor és kik ellen folytattak le hasonló pereket, s így állapítja meg, hogy ezen a téren (is) pár évtizedes csúszásban vagyunk, hiszen Franciaországban már az 1800-as évek második felében is egymást érték az eljárások Flaubert, Baudelaire, Verlaine és „erkölcstelen” társaik ellen.

A precedens egyik legérdekesebb kontextusát pedig személyesen Móricz szolgáltatja, akitől sem munkájában sem pedig magánéletében nem állt távol az erotika. Az újjgyakorlatokat a komolyabb irodalmi művekhez még akkor végezte el, amikor 1907-1908-ban francia tárcákat fordított igen nagy mennyiségben, melyek központi témája általában a testiség. De ennél is fontosabb, hogy az író naplóiban is meglehetősen szabadszájúsággal ír a saját szexuális életéről is. Szilágyi Zsófia számos szövegrészletet idéz is belőle, mellyel azt a következtetést támasztja alá, hogy a per után a megjelent művek ugyan mellőzték a nyitabb, erotikus ábrázolást, de ez korántsem azt jelenti, hogy Móriczban lankadt volna az érdeklődés a test vágyai iránt, hanem minden bizonnyal azt, hogy tartott tőle, hogy az egzisztenciája is veszélybe kerülhet, ha nagyot vét a genfi egyezmény ellen. A naplók szabadszájúsága még a mai olvasót is meglepheti, kiváltképp, ha összevetjük Németh László visszaemlékezéseivel, aki szerint a hétköznapi életben Móricz kifejezetten szemérmes volt.

Nem csak pikantériája miatt taglaltam viszonylag hosszan ezt a fejezetet az író életéből, hanem azért is, mert a monográfus eljárása, módszertana, szemlélete is kiválóan tetten érhető benne. Az nevezetesen, hogy Szilágyi Zsófia minden rendelkezésre álló forrást felhasznál, és a lehető legtöbb oldalról igyekszik feltárni az író életét és életművét, és minden körülményt, életrajzi-kultúrtörténeti adatot bevon az elemzésbe. Márpedig tekintve a móríci életmű terjedelmét, a körülötte hamar kialakuló kultuszt, a magánéleti viszonyok bonyolultságát, ez óriási nagy munka (kiváltképp, ha a már fentebb is említett nehézségeket is számításba vesszük, hogy tudniillik máshogyan találják az eseményeket a lapok, a hivatalos kultusz vagy az intim naplók). Ezért a munkáért minden elismerést megérdemel a monográfia szerzője, aki nem csupán összegyűjtötte ezt a hatalmas anyagot, de rendszerezte is, ami szintén nem kis feladat.

Az összegyűjtött és rendszerezett anyagból ijesztően vaskos könyv született, amit némi bizonytalansággal vesz kézbe az olvasó. Aztán pedig letenni nehéz, hiszen olvasmányos stílusban íródott, vélhetően nem okoz különösebben nagy nehézséget azok számára sem, akik ritkán olvasnak efféle tudományos munkákat. A szerző nem tudálékos, és nem terheli meg roppant sok elmélettel a munkát, viszont vállalja a személyességet. Tudományos munkákban szokatlan módon hivatkozik saját benyomásaira, élményeire, beszélgetésekre, vagy akár arra az általa végrehajtott felmérésre, hogy vajon hányan képesek Móriczot, Mikszáthot és Mórát megkülönböztetni egymástól. Szilágyi Zsófia nagyon szimpatikus módon nem a hűvös kívülálló pozícióját választotta, hanem a személyességet vállalva olyan jelenségként, problémaként kezeli az író, korát és életművét, ami nagyon sokat tud mondani jelenlegi élethelyzetünk szempontjából is. Az olvasónak ugyanis hamar rá kell döbbsennie, hogy nem régmúlt időkről van szó, hanem a bőrünkre megy a játék: Móricz Zsigmond voltaképpen kortársunk; hiszen mindazon emberi játszmák, magatartásformák, közéleti visszasságok, emberi gyarlóságok, melyek az életműben felbukkannak, bizony ma is ugyanúgy a világunk

részei. És – ahogyan a monográfus befejezte a könyvet – „ha a szövegeit olvassuk, azonnal megérezzük, beszél hozzánk. Hozzánk is beszél” (747).

Elgondolkodtató, hogy a mai olvasónak mennyire lehet köze egy író magánéletéhez, vagyis hol van az a határ, ami már nem tartozik ránk, s egyáltalán van-e ilyen. Jogunk van-e mindent megtudni Móricz legintimebb dolgairól, nem vagyunk-e *voyeur*-ök, ha beleolvasunk a sokszor vulgáris módon kifejezett vágyakat is rögzítő naplóba. Bevallom, a monográfia olvasása közben nem egyszer felmerültek bennem efféle kérdések. Móricznak finoman szólva is kusza volt a magánélete, és nem egyszer zűrös azokhoz a nőkhöz való viszonya, akik fontosak voltak számára. A monográfus meg is jegyzi, a Csibe-viszony kapcsán, hogy „furcsa belegondolni, hogy ugyanarról a Móriczról beszélünk most, aki a tízes években azon tipródott, miként mutassa be a gyakran nappal is részeg Adyt a feleségének, s aki nem találkozott sosem Lédával, mivel zavarta, hogy a nő úgy él együtt Adyval, hogy közben másvalakinek a felesége” (634). Csakhogy Móricz esetében nem afféle intimpistáskodásról van szó, hanem arról a belátásról, hogy esetében a nők, az élet és az irodalom tökéletesen szétszalazhatatlan egymástól. Holics Janka, Simonyi Mária, majd Litkei Erzsébet beleíródtak az *œuvre*-be, sőt, ez volt az egyik fő hivatásuk Móricz mellett.

Ez Csibe esetében a legnyilvánvalóbb, akinek voltaképpen az volt a hivatása a nála jó harminc évvel idősebb író mellett, hogy anyagot szolgáltatson számára arról a közegről, ahonnan származott. Aztán később derült ki, hogy a lány nem is pontosan az, aminek az elején kiadta magát, vagyis nem városi proletár, hanem faluról került a fővárosba, és egyéb történetei sem teljesen megbízhatóak. Móricz számára nem csak a lány fiatalsága volt vonzó, hanem legalább ennyire az a lehetőség is, hogy általa egy új világba nyerhet betekintést, ami írói témává válhat nála. Ez többé kevésbé megtörtént, hiszen az *Árvácska* a legismertebb Móricz-művek egyike lett. S végső soron a Móricz-Csibe-kapcsolat boncolgatása, annak minden vonatkozásával (szexuális, erkölcsi, szerelmi, írói, stb.) egyetemben adott meggyőző választ arra a kérdésre, hogy nem illetéktelenség-e ennyire mélyen belemenni az író magánéletébe. Vannak írók, akiknél egészen biztosan az lenne. De a monográfust idézve: „a Móricz és Erzsike közti szexuális viszony könnyen az irodalomtörténet »pletykarovatába« lenne számúzhető, ha nem fonódna ebben a kapcsolatban, pontosabban a viszonyról szóló naplórészletekben, visszaemlékezésekben elválaszthatatlanul össze nemcsak élet és irodalom, de az írás és a szexualitás is” (643).

A bonyolult családi és szerelmi viszonyok – vagyis az „élet” – mellett a monográfus részletesen elemzi az „irodalmat” is, melynek Móricz mind íróként, mint pedig szerkesztőként-irodalomszervezőként a kor egyik legaktívabb résztvevője volt. Ahogyan olvashatjuk, rengeteget dolgozott. Szerkesztője volt a *Nyugatnak*, majd főszerkesztője a *Kelet Népe*nek, rendszeresen publikált folyóiratokba, nagyon sok könyve jelent meg, s mellel a kor egyik legsikeresebb drámaírója is volt (még ha ez utóbbi tevékenysége nem is vált maradandóvá). Több életre való munka ez, amit egy személyben végrehajtott, miközben a vállán viselte népes családja és az általa szerkesztett lapokba író szerzők gondját is. S ahogyan máshol is, a monográfus itt is szélesebb perspektívát nyit fel: Móricz sokoldalú és több évtizedet átfogó munkásságán keresztül feltárul előttünk kora irodalmi élete is, s azok a változások, melyek a pályakezdéstől haláláig lejátszódtak.

Ebbe az időszakba pedig két világháború is beleesik, melyek jelentékeny befolyást gyakoroltak a korszak irodalmi életére, de igazán a második és előzményei voltak nagy hatással Móricz egzisztenciájára. Hiszen a zsidótörvények miatt megszűntek azok a lapok és kiadók, melyek rendszeres megjelenést és ezzel rendszeres bevételt biztosítottak az író számára, aki így öregkorára nehéz anyagi helyzetbe került. Ezért is alapított saját lapot, a *Kelet Népet*, amelynek segítségével megtarthatta megszokott munkamódszerét, mert „a regényírást másképp, mint folytatásokban, nem tudta elképzelni” (675). Szilágyi Zsófia ezen a ponton is összeveti korunkat Móricz idejével, hiszen már annak idején sem volt könnyű

feladat lapot menedzselni, sőt! Állami támogatás nem állt a folyóirat mögött, a főszerkesztő úr mindössze két alkalommal folyamodott Gróf Teleki Pálhoz levélben, hogy kedvezményes vasúti bérletet kérjen a lap kiadóhivatali tisztviselője, valamint egy darab villamos szabadjegyet a saját maga számára. Különben részint ő finanszírozta a folyóiratot, saját írói honoráriumából – ami a harmincas évek végén, negyvenes évek elején nem kis kihívás volt. A monográfus kommentárja: „milyen erősen érzékelhetjük ezt minket is megszólító problémaként napjainkban, amikor irodalmunk küzd a Kádár-korszakban szocializálódott írók piacot elutasító magatartásával, az anyagilag sikeres írók lenézésével, a kiadók és a szerzők közti viszony feszültségével” (678).

Móricz számára tehát a folytatásokban megjelenő regény ritmusa volt a jól bevált munkamódszer, melyhez akár még a lap menedzselése során keletkező anyagi veszteség vállalásával is ragaszkodott. Ha csak prózát írt volna, és sem a színpadi kulisszák mögé, sem a szerkesztőségekbe be nem teszi a lábát, akkor is maradandót alkotott volna. A monográfus számára, aki az élet és az életmű feltárására egyaránt vállalkozott, kevés más megoldás maradt, mint hogy a regények, novelláskötetek keletkezési sorrendjében iktasson be műelemző fejezeteket a könyvbe. Ezek elvileg más műfajt képviselnek, ám Móricz esetében, ahol az élet és az irodalom ennyire szorosan összefonódik, nehéz is lett volna elválasztani őket egymástól. Nézzük például a *Barbárokról* szóló fejezetet!

A keletkezés körülményeiről itt is sokat elárulnak a naplójegyzetek, mert ezekből is kiderül, hogy a mesét „készen kapta” az író, az ő dolga már csak az volt, hogy irodalmi művet csináljon belőle. Szilágyi Zsófia azt valószínűsíti, hogy Szegeden hallott erről az esetről, de az sem kizárt, hogy olvasta Móra István novelláját is az esetről, elvégre vannak tárgyyszerű egyezések közöttük. „Léteznek tehát a Barbároknak forrásai, de a novella éppen ott válik igazán izgalmassá, ahol elkülönböződik az előképektől – és érdemes ennek kapcsán azon is eltöprengeni, különösen most, amikor a szövegbe épülő idézetek, az átírások és az ezekről folytatott, a plágium és az intertextualitás határait feszegető viták korát éljük, hogyan is bánt Móricz íróként mások szövegeivel” (470). Az értelmező nagyon szimpatikus módon itt is megragadja az alkalmat, hogy összevesse Móricz korának írói gyakorlatát a mai szövegkezelési eljárásokkal. Aztán pedig komparatistikai módszerre vált, és bemutatja, hogy milyen rokonai vannak a novellának a közép-európai irodalomban – meglepő lehet, de van román és horvát változata is a történetnek.

Vagy izgalmas a *Rab oroszlán* elemzése is, már csak azért is, mert ez Móricz kevésbé ismert regényei közé tartozik. A szakirodalom sem fordított különösebb figyelmet rá, noha Spiró például kiemeli az egész huszadik századi magyar irodalomból. A monográfus szerint viszont „a *Rab oroszlán* szintézise lett mindannak, amit Móricz a házasságról gondolt” (609), de nem csak ezért figyelemreméltó, hanem azért is, mert a főszereplő az öregedéssel szembenézve küszködik a feleségével és egyéb nőekkel.

Izgalmas elemzési szempontot kínál a cím is, hiszen a magyar irodalomban ennek vannak már előzményei, ráadásul heroikus kontextusban; Gárdonyi *Egri csillagok*ában az török fogságban sínylődő Török Bálint a „rab oroszlán”. Móricz regényének hőse azonban antihős, egy kispolgári életmódba beleszürkült és beleöregedett hivatalnok, aki keserűen néz szembe azzal, hogy már nem tud változtatni semmin, és menthetetlenül megöregedett. Amikor új kolléganő, „szükségmunkásnő” érkezik a hivatalba, akkor döbben rá, mennyire unalmas, szürke és főleg szűkös az élete a felesége mellett, a zártágot jelentő lakásban. A narrátor a két nő életét elemezve általában a női sorsra vonatkozóan is megfogalmaz néhány hátborzongató szentenciát. Hogy tudniillik a nő sorsa rettenetes, ha elmúlik a rövid fiatalság, mert utána már jóformán semmi értelme az életének. A nő csak addig nő, amíg szexuális vonzereje van, és más dolga nincs, mint anyának lenni, amiért viszont semmi jutalom nem jár. Meglehetősen sommás ez a vélemény, bár a regénybeli férj sem jut jobb sorsra: az Ella iránti fellángolása beteljesületlen marad, nem utolsó sorban a saját szerencsétlenkedése miatt. Ezt a

lányt elszalasztotta ugyan, de következő szükségmunkásnővel már sokkal célratörőbben viselkedik: egyszerűen rázárja az ajtót.

Azért is nagyon izgalmas a műelemzéseket az életút kontextusában olvasni, mert világosan kitetszik, hogy Móricz csak arról volt képes írni, amit megélt, vagy ami annyira élénken foglalkoztatta, hogy nem sajnálta az időt a kutatásra. Ezért volt számára nem csak szeretőként nagyon értékes Csibe, hanem adatközlőként is, hiszen új témákat hozott számára. Vagy amikor egyszer csak feltűnt régi rokona, aki az *Egy boldog ember* című regényhez szolgáltatott anyagot számára. Voltaképpen ez vezetett az első házasság kudarcához is: Holics Janka betegesen féltékeny volt Móricz műveire, pályájára, és nőalakjaiban is konkurenciát vagy éppen árulkodó nyomot látott. Szilágyi Zsófia elemzéseiből egyértelműen kitűnik, hogy Móricz benne élt az anyagában, benne élt abban, amit megírt. De nem csak benne élt, hanem viszonyult is hozzá, még hozzá sokszor nagyon kritikusan. S éppen ez a kritikai potenciál az, ami elevenné, kortársunkká teszi még ma, halála után több mint hét évtizeddel. Mert még mindig beszél hozzánk, s mert még mindig érvényes, amit mond.